

SÖZLÜ GELENEKTEN DERLEMELERLE HATAY ALEVİLERİ (NUSAYRİLER) VE İNANÇ ESASLARI

Piri ER

ÖZET

Bu çalışma, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğünce 27 Mayıs–7 Haziran 2002 ve 22 Ekim–01 Kasım 2002 tarihleri arasında Hatay ilinde gerçekleştirilen alan araştırması sırasında Hatay Alevilerinin dini liderleri olan Şihlarla yapılan derleme çalışmalarında elde edilen bilgileri içermektedir. Şihlardan alınan bilgilerden hareketle Nusayrilerin ortaya çıkışı, ibadet dilleri, ibadet şekilleri ve mekânları ve bazı kavramlara bakış açıları değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Nusayriler, Hatay Arap Alevileri, Şih.

HATAY ALEVIS IN THE COLLECTION OF ORAL TRADITION AND FAITH PRINCIPAL

ABSTRACT

This study has included informations about Hatay Alaouities gathered from Sheiks who have accepted religious leaders. This case study has been occurred between May 27th-Jun 7th and October 22th-November 1st by Ministry of Culture, General Directorate of Folk Cultures Research and Development. With these informations gathered from Sheikhs, arising of Nusayri's, languages, forms and places of their worship has been considered.

Keywords: Nusayri's, Hatay Arabic Alaouities, Sheik.

Yukarıdaki başlığı koyarken oldukça düşündüm, çünkü bu başlıkla birilerini incitmekten ve kızdırmaktan çekiniyorum. Ancak, bu başlıkta hem bir coğrafi alan sınırlaması yaparken konuyla ilgili iki farklı görüşün de aynı başlık altında ifade edilmesine çalıştım.

Hatay Alevileri, kendilerini Alevi olarak ifade edenler ve Nusayri olarak yapılan tanımlamanın yanlış olmayacağı görüşünü savunanlar olarak iki gruba ayrılıyorlar. Ancak, bizim bu yazıda yapmaya çalıştığımız şey Hatay Alevileri'nin (Nusayri) isimlendirilmeleri ile ilgili tartışmaya katılmak veya konuya ilişkin yeni görüşler üretmek değildir. Yapmak istediğimiz, Hatay Alevilerinin inanç esaslarının tespit edilerek fazlaca tanınmayan bu yapının kamuoyu ve konuyla ilgilenen bilim insanlarının dikkatine sunulmasını sağlamaktır.

Yazımız, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğüne 27 Mayıs–7 Haziran 2002 ve 22 Ekim–01 Kasım 2002 tarihleri arasında Hatay ilinde gerçekleştirilen alan araştırması sırasında Hatay Alevilerinin dini liderleri olan Şihlarla yapılan derleme çalışmalarında elde edilen bilgileri içermektedir. Birinci çalışmada elde edilen bilgiler makale bütünlüğüne getirildikten sonra ikinci çalışmada kaynak kişilere okunarak teyitleri alınmış, değiştirilmesinin ya da çıkarılmasının daha doğru olacağı belirtilen yerler kaynak kişilerin istekleri doğrultusunda değiştirilmiştir.

Bazı Şihlarca konuya ilişkin yayınlanmış kitaplar bulunması ve bu kitaplara da ulaşılmış olmasına rağmen, bu yazıda kitabi bilgiye (bazı kaygılarla yönlendirilmiş bilgi olabileceği düşüncesi ile) yer verilmemiş, tamamen derleme bilgileri ile değerlendirmelere gidilmiştir.

Bu yazıda konular kısa başlıklar hâlinde değerlendirilerek belli bir sıralama ile Hatay Alevilerinin inanç esaslarına ilişkin kısa bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Bazı eksikliklerin ve yanlışlıkların olması muhtemeldir.

İlk İnsan

Hatay Alevilerinin inancına göre yaratılan ilk insan Âdem'dir. İskenderun/Gözcüler Beldesi'nden Şih Nurettin REYHANİ "Allah ilk önce Adem'i yarattı bir heykel şeklinde, sonra ona ruh üfledi, onun cisminden aldığı bir kemikten de Havva'yı yarattı, insanlık nesli onlardan geldi." diye ilk insanın yaradılışını anlatırken, İskenderun merkezinde görüştüğümüz aynı aileden Şih Mahmut REYHANİ daha farklı bir yorum getiriyordu: "Bugün bilim 5-6 milyon yıl öncesine ait insan iskeletleri buluyor olmasına rağmen "İlk yaratılan insan Adem'dir." yolundaki Kur'anî anlayıştan biz ayrılamayız. Allah yaratandır, 5-6 milyon yıl öncesi de olsa onları yaratan Allah'tır."

Hatay Alevilerine Göre Allah, Muhammed Ali

Hatay Alevilerinin inancına göre; Allah yaratıcıdır. Hz. Muhammed Peygamber Hz. Ali ise Hz. Muhammed'den sonra halife olması gereken kimsedir.

Samandağ ilçesinden Şih Abdülhamit OKUR "Hz. Muhammed ve Hz. Ali her ikisi de Allah tarafından aynı nurdan yaratılmıştır." derken;

Mahmut REYHANİ "Hz. Ali ölüyü diriltmiş, Güneşi geri çevirmiştir, bu olayları Hz. Ali'ye Allah diyenler kendi açılarından yorumlarlar. Cenab-ı Allah istediğine bu kudreti verir, bu kudret için de en uygun kişi Hz. Ali'dir, Ali Allah'tır demek bir mübalağadır, biz Ali Allah'tır demeyiz, ancak Hz. Ali'nin olağanüstü güçleri vardır, onun evliyalık derecesi çok yüksektir." şeklinde konuyu yorumlamaktadır.

Serinyol'dan Şih Zeyneddin YATKIN ise farklı bir yorum getirmektedir: "Hz. Muhammed ve Hz. Ali aynı nurdandır dedikten sonra, Hz. Ali'ye inen kudret Allah'ın kudretinden biridir diyorum ve ekliyorum, Hz. Ali'nin zahiri yönü hep anlatıldığı için batini yönü pek ortaya kon-

maz. Hz. Ali'ye verilen kudret hiçbir peygambere verilmemiştir. Hz. Ali 3000 sene evvel ölen insanı diriltmiş, güneşi 20 kere geriye çevirmiştir” diyerek, bir anlamda Hz. Ali'yi Batını anlamda yorumluyordu.

İslamda İlk Ayrılıklar ve Hilafet Sorunu

Hatay Alevilerinin inanışına göre Hz. Muhammed, Veda Haccı dönüşünde Gadri Hum mevkiinde yaptığı konuşmada, Hz. Ali'yi kendisine vasi tayin ettiğini ve kendinden sonra Hz. Ali'nin halife olmasını istediğini söyler. Bu konuşmanın ardından orada bulunanlar Hz. Ali'ye biat ederler, bu biat edenler arasında Ebubekir ve Ömer de vardır. Fakat burada verilen sözler unutulmuş ve Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali onun cenazesini kaldırırken içinde Ehl-i Beyt'ten kimsenin bulunmadığı bir grup tarafından Ebubekir halife seçilmiştir. Hz. Ali yanlıları bu olayı Hz. Ali'ye karşı yapılmış bir haksızlık olarak değerlendirmişler, İslam'daki ilk ayrılıklar da bu dönemde başlamıştır.

Ebubekir'in ölümünden sonra Ömer halifelğe geçerek bu haksızlığı iyice perçinlemiş, Ömer'in ölümünden sonra halife olan Osman'la ise bu haksızlıklar hat safhaya ulaşmıştır.

Üç halife döneminde hakkı yenilen Hz. Ali'nin halife olmasıyla da sorunlar bitmemiş, Osman döneminde Şam valiliğine atanan Muaviye, Hz. Ali'nin hilafetini tanımamış, Sıffin Savaşı'nda yaptığı bir hile ile de hilafeti ele geçirmiştir.

Muaviye, Hz. Ali'nin ölümünden sonra hilafetine karşı bir tehlike olarak gördüğü Hz. Ali'nin büyük oğlu Hasan'ı zehirleterek, küçük oğlu Hz. Hüseyin'i ise oğlu Yezit'in kuvvetleri Kerbela'da şehit etmek suretiyle bertaraf etmişlerdir.

Yezit'in Kerbela olayından 2 yıl sonra ölmesi ile yaşanan halifelik sorununda hilafeti Mervan ele geçirmiş ve böylece Emevi saltanatı kurulmuş, bu dönemde de Ehl-i Beyt'e olan baskılar sürmüş, camilerde Ehl-i Beyt'e küfredilmiş, Hz. Ali'nin adı kapı eşiklerine, ayak altlarına yazılmış, yaşanan bu olaylar da Alevileri camilerden soğutmuş, alternatif ibadet mekânlarına (türbelere) itmiştir.

Hatay Alevilerinin inanışına göre Hz. Muhammed'in ölümünden sonra halife olması gereken kişi Hz. Ali'dir. Hz. Ali, bilgi ve görgüsü ile bu makama layıktır. Hz. Muhammed'in amcasının oğludur ve aynı zamanda kızı Fatma ile evlidir. İslamiyet'i kabul eden ilk 4 kişiden biridir. İslam savaşlarının büyük bir kahramanıdır ve birtakım insanüstü güçlere sahiptir, bunun yansıra Hz. Muhammed sağlığında Hz. Ali'yi kendine halife ve ümmetine imam tayin etmiştir. Ancak hilafet sorunları nedeni ile Aleviler asıl olanın hilafet değil imamet olduğu, imamet de On İki İmamlarla yürümesi gerektiği görüşünü savunurlar.

On İki İmamlar;

1. İmam Ali El Murteza
2. İmam Hasan El Mücteba
3. İmam Hüseyin Eşşehid Fi Kerbela

4. İmam Ali Zeynel Abidin
5. İmam Muhammed El Bakır
6. İmam Cafer Essadık
7. İmam Musa El Kazım
8. İmam Ali Errida
9. İmam Muhammed El Cevad
10. İmam Ali El Hadi
11. İmam El Hasan El Askeri
12. İmam Muhammed El Mehdi El Muntazar

Mehdi İnanıcı

Hatay Alevilerinin inancına göre On ikinci imam Mehdi ölmemiş, sır olmuştur, bir gün kötülükleri ortadan kaldırmak ve bozulan dünya düzenini tesis etmek için geri gelecektir. Mehdi Hz. İsa ile birlikte gelecektir ama bu gelişin zamanı belli değildir.

Kutsal Kitap Kur'an

Hatay Alevilerince Kur'an-ı Kerim kutsal kitap olarak kabul edilmekte ve Kur'an üzerinde herhangi bir tahribatın yapılmasının mümkün olmadığı çünkü Kur'an'ın Hz. Ali tarafından korunduğu, Hz. Muhammed'in Kur'an ilmini ilk olarak Hz. Ali'ye öğrettiği ve Kur'an'ı ilk toplayanın da Hz. Ali olduğuna inanılmaktadır.

Şih Tahsin YILMAZ da Kur'an'da herhangi bir tahribatın yapılamayacağını Kur'an'da Hicr Suresi 9. ayette yazılı olduğunu belirtmektedir ki bu ayet şöyledir: "Hiç kuşkusuz, o Zikir'i / Kuran'ı biz indirdik, biz; her hal ve şartta onu muhakkak koruyacak olan da biziz."

Şih Nasreddin ESKİOCAK "Kur'an 6666 ayettir ve herhangi bir şekilde eksiklik söz konusu olamaz. Kur'an'da şu an için açıklanamayan, ama gelecekte açıklanabilecek nitelikte ayetler vardır; mesela Salman Rüştu'nün Şeytan Ayetleri dediği ayetler bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat, o küfre düşmüştür. Anlamını bilmeden açıklama yapmıştır. Kur'an yerde ve gökte kabul ettiğimiz tek kutsal kitaptır. Bunun dışında Kur'an derecesinde ya da üstünde kabul ettiğimiz bir kitap olamaz. Ancak, Kur'an'ın batını yorumlarının yapıldığı eserler vardır." derken;

Şih Zeyneddin YATKIN; elimizdeki Kur'an'da eksik ayetlerin bulunduğunu 3 halife ve Emeviler döneminde Kur'an'dan Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'le ilgili ayetlerin çıkarıldığını ve elimizdeki mevcut Kur'an'ın 6234 ayet olduğunu ifade etmektedir.

İbadet Dili

Hatay Alevilerinin ana dillerinin Arapça olması nedeniyle ibadette kullandıkları dil de Arapçadır. Hatay Alevilerince ana dillerinin Arapça oluşu kaynaktaki bilgilere yani Kur'anî bilgiye ulaşmada avantaj sağlamaktadır.

Nusayrî Adlandırması

Hatay Alevileri arasında en çok tartışma yaratan konulardan birisi de kendilerine Nusayrî denilmesi ile ilgili olandır. Bu konuda iki farklı görüş mevcuttur.

Bu görüşlerden birinin savunucusu Şîh Nasreddin Eskiocak'a göre Hz. Muhammed'in tasdik ettiği imamet dururken Hatay Alevilerini 11. imam Hasan El Askerî'nin hizmetkârı olan Muhammed bin Nusayr'a bağlayarak onun adıyla isimlendirmek doğru değildir. Kapıcının değil ustanın/büyüğün adıyla anılmak daha doğrudur.

Eskiocak'a göre Nusayrî adının verilmesi Muhammed ibn Nusayr'la bağlantılı değildir. Onun görüşüne göre; "ikinci halife Ömer Bin Haddat döneminde ona bağlı bir kuvvet Şam tarafına fetih için gelmiş, ancak sayı bakımından yetersiz kalan bu kuvvete takviye olarak Medine'den 450 kişilik bir kuvvet daha gönderilmiştir. Bu kuvvet arasında Gadiri Hum biatinde bulunan Aleviler de vardır. Bunlar Hz. Ali'nin imametine inanmaktadırlar. Bu kuvvet o yerleri fetheder ve bundan dolayı onlara Arapça zafer anlamına gelen "nasrat" kelimesinden "nasrat" kuvveti denilmiştir.

Zaferden sonra güzel buldukları bu coğrafyaya "Lazkiye" üzerindeki dağlara yerleşen bu topluluğun yerleştiği dağın eski ismi Hıristiyan Dağları iken "Nasara Dağları" olur ve buraya yerleşen gruba "Nusayrî" denilir. Nusayrî Nasrat kelimesinin küçültme hâli olarak bunlara isim olarak kalır.

Nusayrî, ensar kelimesi ile de bağlantılıdır. Ensar; Medine'de Hz. Muhammed'e yardım edenlerin adıdır. Bu yardıma gelen kuvvet de Ensarlar'dandır ve küçültme ifadesi olarak Nusayrî diye adlandırılmışlardır.

Bu konudaki ikinci görüş ise Şîh Mahmut Reyhani tarafından savunulmaktadır. Reyhani'ye göre; Nusayrî kelimesinin Ensar'dan geldiği tezi doğru değildir."Biz Muhammed bin Nusayr'ın cemaati olduğumuz için Nusayrîler olduk, Nusayrî adı Muhammed bin Nusayr'dan gelir. Nusayr 11. İmam Hasan El Askerî'nin okulundan yetişmiştir. Nusayr'dan 100 yıl kadar sonra yaşamış olan El Hasibi bizim inanç felsefemizin toplayıcısıdır. Hasibi'nin İran'da Şia'nın elinde El Hidayetü El Kübra adında bir kitabı ve başka eserleri vardır, ancak bizim elimize ulaşmamıştır." diyerek kitabın kendinde bulunduğunu söylüyordu.

Genç bir şîh olan Tahsin Yılmaz ise her iki görüşü buluşturur tarzda ifadeler kullanmaktadır. "Bu isimlendirmeler bize başkaları tarafından verilmektedir. Nusayrîlik Aleviliğin bir devamıdır. İmamlardan Hasan El Askerî'nin sözcüsünün adı Muhammed ibn Nusayr'dı, Nusayrî adını almamız buna dayanır, onun dediklerini de tatbik etmişizdir, ama kendimizi Alevi olarak tanımlarız."

Görünen o ki Hatay Alevileri arasında bu isimlendirme ile ilgili tartışmalar daha uzun süre devam edecektir. Ancak genel geçer görüş olarak şunu söylemek mümkündür. Asıl olan Aleviliktir. Nusayrîlik Aleviliğin ayrılmaz bir parçası, altyapı bakımından sürekliliğidir.

Hatay Alevilerine Nusayrılık Dışında Verilen İsimler

Hatay Alevileri için iki isimlendirme daha bulunmaktadır ki bu isimlendirmeler Hatay Alevilerince kabul görmeyen ancak onlara lakap olarak verilmiş isimlendirmelerdir. Bunlardan birisi Rafizi, bir diğeri ise Fellah'tır.

Şıh Nasreddin Eskiocak, Rafizi isminin Arapça reddetmek anlamına gelen “refd” kelimesinden geldiğini ve birinci halifeyi reddedenler anlamında kullanıldığını, Fellah'ın ise bahçe süren, buğday eken, çiftçi anlamına gelen bir kelime ve bir mesleki isimlendirme olduğunu söylemektedir.

Hatay Aleviliğinin Kolları

Hatay Alevilerinin kolları ayrıldığına ilişkin görüşlere karşı Nasreddin Eskiocak “Bu ayırım coğrafi konumlanmadan kaynaklanan bir ayırım” dedikten sonra, konuya şöyle açıklık getiriyordu.”Kıbliye kible demek, güneyde yani Suriye’de yaşayan Aleviler; Şimaliye Şimal kuzeyde yaşayan Adana’da, Mersin’de yaşayan Aleviler demektir” diyor ve ekliyor; “Benim ailem 250 sene evvel orada yaşıyordu, biz oradayken Kıbliye idik, buraya gelince Şimaliye mi olduk, mezhebimiz mi değişti. Bizim inancımızın kolları, alt kolları yoktur, isimlendirmeler ailevi meselelerden kaynaklanır, inancın esasları aynıdır.” demektedir.

Hatay Alevilerinde İbadet Mekânı

Hatay Alevilerinin inancına göre; dört halifeden sonra başlayan Emevi saltanatı döneminde camilerde Ehl-i Beyt ve Hz. Ali aleyhine kötü sözler söylenmesi Alevileri camilerden soğutmuş ve alternatif ibadet mekânlarına itmiş, bunun sonucunda ise türbe, yatır ve ziyaret yerleri alternatif ibadet mekânı olarak işlerlik kazanmıştır.

Şıh Nasreddin Eskiocak, “İbadet, her temiz olan yerde yapılır, Cenab-ı Allah yalnız camide münhasır değildir, ben burada bahçede, arabada, evimde namaz kılabilirim, Kur’an’da diyor ki nereye yönelirseniz yönelin Cenab-ı Allah’ın mübarek yüzü oradadır, bizce döndüğün her yön kible sayılmakla birlikte, kibleye dönerek ibadet ederiz. İnançlı olan bir kimse nerede namaz kılsa orası kutsaldır.” derken Şıh Mahmut Reyhani onu teyit etmekte ve “İbadet her yerde yapılabilir, camiye Aleviler gitmez diye bir şey de yoktur.” şeklinde bir açıklamada bulunmaktadır. Şıh Abdullah Okur ise “İbadet için herhangi bir mekâna ihtiyaç yoktur, camilerden uzaklaştık ama şimdi gidiyoruz.” demektedir.

Serinyol’dan Şıh Hasan Yeniocak, “Ali’ye camilerde 70 yıl sövdüler, biz bundan dolayı camilerden uzaklaştık.” diyerek tarihsel süreci ifade ederken güncel bir olayla da anlattıklarını pekiştirmeye çalışmaktadır. 1944’te Harbiye’den buraya geldiğimizde burada Çerkezler vardı ve camiye gitmek isteyen ağabeyimi Alevi diye camiye almadılar.” diyerek bir sorunu dile getirirken derleme ortamında bulunan dönemin Serinyol Belediye Başkanı Sabahattin İnal, daha güncel bir olayla konuya farklı bir yaklaşım sergilemektedir:

“Bizim ibadetimizde mekân zorunluluğu yoktur. Bizim burada hayırsever bir vatandaş tarafından bir cami yapıldı. Bizim Diyanet İşleri Başkanlığından beklentimiz % 95’i Alevi olan beldemizde bu camiye Alevi kökenli bir imamın atanmasıydı. Ama bu olmadı genç bir imam atadılar, büyüklerimize saygısızlık yaptı, inançlarımıza saygı duymadı, bütünleşmedi, insanlarımızı küstü camiye gitmez oldu.” diyerek Hatay Alevilerinin ibadet mekânları ve camiye bakış tarzlarına ilişkin görüşleri ortaya koymaktadırlar.

Ezan

Ezanla ilgili olarak Hatay Alevilerinde “Hayya ale hayril amel” fazlalık olarak zikredilirken; Şih Nurettin Reyhani de “Ezana ‘Ali’yül Veliyullah’ buralarda eklenmez, böyle bir uygulama buralarda yoktur.” diyor ve ezanla ilgili tek farklılığın “Hayya ale hayril amel” eklemesi olduğunu ifade ediyordu. Tabii bu durum ibadetin camide yapılması hâlinde söz konusu olmaktadır.

Abdest

Abdest konusunda Nasreddin Eskiocak “Abdest Kur’an’da belirlenen esaslar doğrultusunda alınır, ayet-i kerimede diyor ki ‘Namaza kalkacak olursanız; elinizi, yüzünüzü, burnunuzu, ağzınızı ve ayağınızı yıkayın.’ bu Sünnilerde de böyledir” derken, Abdulhamit Okur; “Bazıları abdest alırken bir şey söylemezler (Sünniler kastedilerek) biz ise abdestte dua ederiz; ağzımıza su aldığımızda ‘Allah’ım bizi Kevser Nehri’nden içir; burnumuza su verdiğimizde Allah’ım cennet kokusundan bize koklat; yüzümüzü yıkadığımızda; yüzümüzü ak et; kulaklarımızı yıkadığımızda, bize iyi şeyler duyur, boynumuzu yıkadığımızda, boynumuza cennetten bir halka koy; başımızı mes ettiğimizde, bizi koru; ayaklarımızı yıkadığımız zaman, ayaklarımızı iyi hayırlı yolculuğa yönlendir ya Rabbi anlamlarına gelen Arapça dualar okuruz.” diyerek farklı bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Namaz

Nasreddin Eskiocak “Namaz insanın Cenab-ı Allah ile bağlantı kurması demektir, bizim namazımızda yapılan dualarda Ehl-i Beyt’in zikri geçer, On İki İmamların ismi sayılır, eğer namaz kıldığım camide hocanın kim olduğunu ve düşüncelerini bilmiyorsa, benim gerçek imamım Ali’dir deyip namazımı kılarım.” diyerek namazı tarif ederken Şih Zeyneddin Yatkın: “Biz batıniyi yapar zahiriyi her zaman yapmayız, bu yüzden Sünniler bize namaz kılmaz derler.” demektedir.

Şih Abdullah Okur da “Herkesin arkasında namaz kılınmaz, onun için Şih’ların arkasında namaz kılabiliriz, çünkü bir Şih’in yedi göbek öncesi bilinmelidir.” diyerek namazın kılınması ile ilgili olarak aranan vasıflardan birini ortaya koymaktadır.

Hac

Hatay Alevilerince hacca gitmek farz olarak kabul edilip Hz. Ali’nin doğduğu Beytullah’ı ziyaret etmenin gerekli olduğu kabul edilmekle beraber, bu eylemi gerçekleştirme tamamen kişinin ekonomik gücü ile ilişkilendirilmekte ve yeterli ekonomik gücü olan kişilerin yerine getirmesinin uygun olacağı görüşü savunulmaktadır.

Hac'ca gidişler Diyanet İşleri Başkanlığının organizasyonları yerine daha çok bireysel girişim olarak gerçekleştirilmektedir.

Hatay Alevilerinde Kadın

Hatay Aleviliğinde kadının konumunu Şih Nasreddin Eskiocak'ın verdiği şu bilgilerle özetlemek mümkündür:

“Bizde kadınla birlikte ibadet yoktur, birlikte ibadet etmediğimiz hâlde bile hakkımızda bir sürü iftiralar üretilmiştir. Bizim babamız Âdem annemiz Havva'dır, birle iki, başlangıç Âdem, Kur'an-ı Kerim'de ey Âdemoğulları diyor, ey Havvağulları diye bir ayet geçmemiştir. Cenabı Allah'ın gönderdiği bir kadın peygamber de yoktur.”

“Belli şartları üzerinde taşıyan kadınlar mümine bir kadın sayılır, kadının ibadeti de budur. Allah'ı zikreder, Fatıha okur, Kur'an ayetlerini ezberler, mükellefiyetleri bunlardır. Ayrıca kadınlara şu öğütlerde bulunulur; namusunuzu şerefinizi muhafaza edin, kocanızın mallarını, ahitlerini, emanetlerini koruyun, sır tutamayacağı inancı ile bazı sırlar kadınlara ifşa edilemez.” (Dışardan birisiyle evlenilmesi durumunda kadının sırları dışarı taşıyacağı inancının da bu bakış tarzının oluşumuna katkı sağladığı söylenmektedir.)

“Bir erkeğin dörde kadar kadınla evlenmesini Kur'an hükmü olması nedeni ile kabul ederiz, ancak uygulayan binde birdir, onlar da geçerli mazereti olan kişilerdir (kadının çocuğunun olmaması gibi); kadını boşamak da akıl, mantık ve vicdan dışı bir olaydır, bir erkeğin kadına seni boşadım demesiyle boşanma olmaz.”

“Dinî nikâh zorunludur ve iki kefile birlikte kız ve oğlanın bulunduğu bir ortamda Şih tarafından kıyılır.”

Hatay Alevilerinde kız çocukların dinî eğitimi okulların kapalı olduğu yaz aylarında düzenlenen mahallî Kur'an kurslarında verilmektedir.

Hatay Alevilerinin İnanç Önderleri Şih'ler

Hatay Alevilerinin inanç önderlerine Şih denilmektedir ve Şihlik soy güder, yani babadan oğla nakledilir bir yapıya sahip olmakla birlikte, Şih ailesinden gelen herkesin Şih olması diye bir kural bulunmamaktadır, ancak şih aileleri bulunmakta ve Şihler genellikle bu ailelerden çıkmaktadır. Şihların soy şecerelerini Ehl-i Beyt'e dayandırması ise genel geçer görüş değildir.

Şih Abdullah Okur'a göre, “Şihların arkasında namaz kılıyoruz, bir şihın 7 göbek öncesi bilinmelidir, Şihlar nikâhsız kadından doğmamış olmalıdır.” Şih Mahmut Reyhani, konuya ilişkin bir problemi dile getirerek, farklı bir yorum yapmaktadır: “Şihlik soydan gelir bu bir bakımdan iyidir, asalet gösterir, bir bakımdan da iyi değildir; ocak çürüdü gitti kim yürütecek, Şihlik için ilim lazım, babası Şih diye 5 çocuk da Şih olmamalı” demektedir.

Her Şiha bağlı ayrı gruplar yoktur. Şihlar buldukları bölgedeki Alevilerin inanç önderleri konumundadır ve her Şih bu görevi yerine getirebilir.

Şihlara Ödenen Ücret

Hatay Aleviliğinde inanç önderi konumunda olan Şihlara verdikleri din hizmetinin karşılığı olarak ödenen ücrete “zekât” denilmektedir.

Nurettin Reyhani; “Şihların gördükleri hizmetin karşılığı olarak ödenen ücrete zekat denir, zekat din adamlarına, sadaka ise fakirlere verilir.” diyor.

Hatay Alevilerinde Oruç

Hatay Alevilerince Ramazan ayında 30 gün oruç tutulmakta, oruçla ilgili pratiklerde Sünni Müslümanlardan büyük bir farklılık bulunmamaktadır. Hatay Alevilerindeki oruca ilişkin temel farklılık, orucun başlangıç ve bitiş tarihlerinin Sünnilerinkinden bir gün önce başlayıp bir gün de önce bitirilmesi olduğu görülmektedir, bunun çok ender olarak iki güne çıktığı da olur.

Şihlar bu farklılığın nedeninin kendilerinin İmam Cafer'den kalan “Hesabı Dehr” dedikleri bir takvime bağlı kalarak oruca başlamalarını, Sünnilerin ise ayı görenek Ramazana başlamaları olayından kaynaklandığını söylemektedirler.

Şih Nasreddin Eskiocak; “Oruç, Ramazan ayında 30 gün olarak tutulur, Ramazanın başlangıç ve bitiş tarihlerini bize has bir takvimimiz var onunla hesaplarız ve bu hesapta hiçbir şekilde sapma olmaz. Biz geceleri saat birden sonra da olsa sabah gün ağarınca kadar olan süreyi önceki günden sayarız, ertesi gün güneş doğduğunda diğer güne geçilir, oruç ayın görülmesiyle başlatılırsa, ay görüldükten 1 gün sonra oruç tutulacağı için orucunu 1 günü kayboluyor onun için biz aya bakarak oruca başlamayız, kaldı ki hava koşullarından dolayı ay görünmeyebilir. Bu nedenlerle bizim hesap sistemimizle oruca başladığında oruç Sünni Müslümanlardan 1 gün önce başlayıp, 1 gün de önce bitmektedir.” diyerek konuya açıklık getirmektedir.

Hatay Aleviliğinde Muharrem

Hatay Alevilerince Muharrem'de oruç tutulmaz, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği 10 Muharrem günü, On iki İmamlar için dua edilip Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i Bey't'e selavat getirilip kurban kesilerek ve hırısı pişirilerek adak dağıtılmaktadır.

Şih Nasreddin Eskiocak “Biz 10 Muharremi diğer Aleviler gibi matem günü olarak değil bayram olarak kutlarız, çünkü o gün Hz. Hüseyin'in Cennet'le müjdelendiğine inanırız.” demektedir.

Hatay Aleviliğinde Kurban

Hatay Alevilerince Kurban Bayramı dışında dinî bayramlarda, aile bayramlarında ve dinî törenlerde de adak kesilmektedir.

Kesilecek kurbanda herhangi bir özrünün olmaması, belirli bir yaşta olması ve erkek olması gibi şartlar aranır.

Dişi hayvan etini kurban dışında günlük yaşamda da yemeyen Hatay Alevileri buna gerekçe olarak; dişi hayvanın üretkenliğinin yani çoğalma açısından gerekliliğini ve erkek hayvanın daha temiz oluşunu göstermektedirler. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban edeceği zaman onun yerine cennetten gönderilen kurban da bir koçtur demektedirler. Kurban kesen kişinin de en azından bir Fatih'a'yı okuyacak kadar dinî bilgisinin olması gerekir diye belirtilmektedir.

Yenilmesi Yasak Olan Hayvanlar

Hatay Alevilerince İslamiyet'in haram ettiği domuz gibi hayvanlar dışında, Sünni Müslümanlarca yenilmesine karşın tavşan (suratı kedi suratı, oturuşu köpek oturuşu, kulağının eşek kulağına benzeyişi, etinin kan oluşu ve kadın gibi hayız gördüğü gibi gerekçeleri ile) ve ayrıca pulsuz balıklar yenilmez.

Hatay Alevilerinde İçki

Hatay Alevilerinin gerçekleştirdikleri törenler sırasında içki içip içmedikleri üzerinde en çok tartışmalar yaşanan ve merak edilen bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya ilişkin sorulara Şihların verdiği cevaplar da bu konudaki belirsizliğin izlerini taşımaktadır.

Şih Tahsin Yılmaz; "İçkiyi hocaların (Şihları kastederek) içmemesi lazım, zarar veren şey haramdır." diyerek diğer insanlar açısından sorunun cevabının ucunu açık bırakırken; Şih Mahmut Reyhani "İçki Kur'an'da haram kılındı, Kur'an'da haram olan şeye biz helal diyemeyiz, törenlerde içki içilmez." demektedir.

Şih Nasreddin Eskiocak ise farklı bir yaklaşımla "Bazı törenlerde ailenin yapısına göre, tutucu olup olmamasına bağlı olarak içki içenler de vardır. Gül suyu da, pepsi de; ancak içki Kur'an hükmü olarak yasaktır." ifadeleri ile konuyu değerlendirmektedir.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Hatay Alevilerince içkiye Kur'an hükmü olarak yasak gözüyle bakılmakta ancak bazı törenlerde, törenin bitiminden sonra, bağımsız olarak ayrı bir bölüm hâlinde içki tüketilebilmektedir.

Hatay Alevilerinde Dinî Eğitim (Üstat Yanına Verme)

Hatay Alevilerinde dini inanç ve geleneğin aktarımı üstat yanına verme olarak adlandırılan bir uygulama ile gerçekleştirilmektedir.

Verilecek dinî bilgileri anlayabilecek yaşa gelen çocuk ki bu yaş en az 10-12 yaşları olmalıdır. Dinî bilgisi ve kültürüne güvenilen bir kişinin yanına dinî eğitim alması için gönderilir. Bir kişi birden çok çocuğun eğitimini üstlenebileceği gibi eğitim tek tek de verilebilir.

Şihlar bu eğitim sırasında çocuğa verilen bilginin tamamen Kur'an'da mevcut bilgilerin aktarımı şeklinde olduğu, dışarıdan konuyu değerlendiren insanların aktarılan bilgiyi sır olarak değerlendirdiklerini ancak bunun doğru bir yaklaşım olmadığı, kendilerinde sır diye bir şeyin bulunmadığını belirtmektedirler.

Maddi durumu iyi olan aileler, çocuğun eğitimi sırasında bitirdiği her Kur'an cüzü sonrası bir kurban keserek bunu kutlamakta ancak bu gelenek çok yaygın olarak uygulanmamaktadır. Genel olan uygulama çocuğun eğitiminin tamamlanmasından sonra kurban kesilerek bütün akrabaların, komşuların ve üstadın katılımı ile bir tören yapılması şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Çocuğa eğitim veren üstada çocuğun ailesi tarafından yaptığı hizmetin karşılığı olarak bir hediye verilmektedir.

Eğitim süresi ise çocuğun anlama kabiliyetine göre farklılık göstermektedir.

Nur Anlayışı

Hatay Aleviliğinde nur inancı mevcuttur. Allah'ın isimlerinden biri "nur, nur ul nur, nur ala nur" dur. Allah'ın nuru Hz. Muhammed'de diğer bir parçası da Hz. Ali'de belirdi. Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın birleşmesi ile de bu nurun iki parçası Ehl-i Beyt'te birleşti.

Şih Tahsin Yılmaz; "Nur yüce Allah katından inen bir şeydir, melekler nur sıfatında gözüktür, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'de de nur vardır." derken,

Şih Abdullah Okur; "Nur Allah tarafından evliyalara iner. Hz. Muhammed ve Hz. Ali de nurdur, her ikisi de Allah tarafından aynı nurdan yaratılmıştır. Allah dünyayı yaratmadan önce kendinden bir parça ayırdı ve Muhammed ol dedi. İşte o nur Allah'ın nurudur ve Hz. Muhammed de dedi ki Hz. Ali bendendir. İlk nur Hz. Muhammed Allah'ın nurundan yaratıldı ve bu nur beşe ayrıldı; güneş, ay, arş, kürsü, mizan, levh-i mahfuz ve kalem" demektedir.

Şih Nasreddin Eskiocak ise "cisim yönünden ilk insan Âdem'dir. Ama Âdem doğduğunda baktı ki cennetin kapısında la ilahe illallah Muhammed en Resulullah yazılı, cenabı Allah Hz. Muhammed'in nurunu Hz. Âdem'den önce yaratmıştır, Hz. Muhammed şöyle buyurdu: Ben ve Ali aynı nur idik. Arşın altında yüce Allah'ı teşbih ediyorduk, nurları birdir fakat öncelikleri farklıdır. Hz. Muhammed önceliklidir, Hz. Muhammed bir anadan bir babadan dünyaya gelmiştir fakat güneşte durduğu zaman gölgesi görülmemiştir. Cenab-ı Allah Hz. Muhammed'i nurundan yaratmıştır." diyerek nur anlayışını açıklamaya çalışırken Şih Zeyneddin Yatkın ise "Ehl-i Beyt bir nurdur, Peygamberlerin gölgesi olmaz, Peygamberlere sinek ve benzeri haşereler yaklaşmaz nur oldukları için onları yakarlar." demektedir.

Hatay Alevilerinde Reenkarnasyon İnancı

İnsan ruhunun farklı bedenlerde birden çok sayıda dünyaya gelip gitmesi olarak değerlendirilen reenkarnasyon inancı Hatay Alevilerince mutlak kabul gören bir inanç esası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şih Nasreddin Eskiocak “Reenkarnasyon yeni bir şey değil, eski inançlarda da var. Biz Hatay Alevileri buna kesin bir şekilde inanmışız. Her doğan öldüğü gibi ölen de aynı şekilde doğacaktır.”

“Cenab-ı Allah eğer insanoğlunu tekrar dünyaya getirmiyorsa yüce Allah’ın adaleti tesis olur mu? Hayata kötü koşullarda gelip kötü koşullarda yaşayan ve kötü koşullarda ölen kişiye zulüm yapılmış sayılmaz mı?”

“Dünyaya bir kere gelip gitmeyle ilahi adalet sağlanmaz, ruh gelip gittikçe olgunlaşır.”

“Sınıfta kalan çocuğu okuldan atarsanız adil olmaz. 1 yıl daha okutup sınıfı geçerse adaleti sağlamış olmaz mıyız?”

“Yüce Allah’ın adaleti ancak reenkarnasyon sayesinde gerçekleşir.”

“Kötü bir insanın ruhu bir hayvana da geçebilir. Peygamberlere karşı gelen kişilerin dünyaya domuz olarak geldiği Kur’an-ı Kerim’de geçmektedir.” derken Şih Tahsin Yılmaz onu destekler nitelikte örnekler vermektedir: “Reenkarnasyon vardır ve şüphe yoktur. Allah zalim olmaz, üç çocuğun var biri sakat, bu mutlak öbür dünyaya gelişinde bir günah işlemiştir.”

“Doğum öbür gün ölen bir çocuğu düşünelim, yüce Allah adil ise tekrar dirilme yoksa o zaman bu adam ne cennetlik ne cehennemlik ne gördü bu dünyada? Allah’ın adaletinin yerine gelmesi için bir insanın birden fazla dünyaya gelmesi gerekir, insan mükemmelliğe ulaştığı zaman artık dünyaya gelmez.”

Şih Mahmut Reyhani ise daha farklı ve felsefi bir yaklaşımla konuyu değerlendirmektedir: “Reenkarnasyon yalnız bizde değil, beş bin yıl evvel de bir felsefe konusuydu Aristo; ruhlar ölmez vücuttan vücuda geçer, Bu bir din konusu değil felsefe konusudur, din konusu hâline getirdiler.” dedikten sonra diğer Şihların söyledikleri ifadelerle yakın bir söylemi de kabullenir tarzda sözler söylemektedir.

“Sünniler diyorlar ki reenkarnasyon mahşer gününü inkâr etmiş; anasından doğan adam sakat doğdu, bu cezayı hak etmek için ne suç işlemiş bu adam. Burası adalet yeri değil amel yeri, Allah adil olmazsa kul nasıl adil olur?” diyerek reenkarnasyonun varlığını ve gerekliliğini ifade etmektedir.

Hatay Alevilerinde Ölüm Sonrası Pratikleri

Reenkarnasyon yani ruhun farklı bedenlerde yeniden dünyaya geleceğine ilişkin mutlak inançları olan Hatay Alevilerinde, ölüm sonrası yapılan uygulamalara şunlardır:

-Hadıra; ölünün gömüldüğünün ertesi günü, akraba ve komşuların mezarı toplu olarak ziyaret etmeleri şeklinde gerçekleştirilen tören. Bu törende yemek verilmez, sadece katılanların eline kolonya dökülür, buhur yakılır ve Kur’an okunur.

- Üsbü; ölümün yedinci günü kurban kesilip hırsi yapılarak törene katılanlara yemek verilir. Ayrıca ekonomik durumu iyi olan aileler isterse kırkında ve yılında yemek verirler.

Hatay Alevilerinde ölünün ardından yapılan törenlerde Hatmi Kur'an okunmaktadır, mevlit yoktur.

KAYNAK KİŞİLER

- 1- Nasreddin ESKİOCAK: Doğum yeri; Hatay/Harbiye, Yaş; 63, Öğrenim durumu; İlkokul, Medeni hâli; Evli, 4 çocuk babası. 28/05/2002
- 2- Hasan YENİOCAK: Doğum yeri; Hatay/Harbiye, Yaş; 70, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli, 10 çocuk babası. 30/05/2002
- 3- Nurettin REYHANİ: Doğum yeri; Hatay/İskenderun/ Gözcüler Beldesi, Yaş; 75, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli. 31/05/2002
- 4- Tahsin YILMAZ: Doğum yeri; Hatay/Samandağ/Küçükakarçay köyü, Yaş; 24, Öğrenim durumu; Lise mezunu, Medeni hâli; Evli. 01/06/2002
- 5- Abdulhami OKUR: Doğum yeri; Hatay/Samandağ, Yaş; 67, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli. 03/06/ 2002
- 6- Mahmut REYHANİ: Doğum yeri; Hatay/İskenderun, Yaş; 82, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli, 7 çocuk babası. 04/06/2002
- 7- Ali ÖZALP: Doğum yeri; Hatay/ Harbiye, Yaş; 83, Öğrenim durumu; Okuryazar, Medeni hâli; Evli.
- 8- Zeyneddin YATKIN: Doğum yeri; Hatay/Serinyol, Yaş; 44, Öğrenim durumu; İlkokul, Medeni hâli; Evli, 4 çocuk babası.

Kültür ve Turizm Bakanlığında Alınan Kaynaklar

- Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi (Bantlar)
- B.2002.0060-0061
- B.2002.0062
- B.2002.0063
- B.2002.0064
- B.2002.0065
- B.2002.0066